

Oponentský posudek diplomové práce

Bc. Petra Sykáčková: Úmrtnost v Předlitavsku v letech 1881–1911

Tématem předkládané práce je analýza úmrtnosti v Předlitavsku a jeho jednotlivých zemích v letech 1881 až 1911, analyzována jsou data ze čtyř sčítání lidu z tohoto období. Práce obsahuje celkem 108 číslovaných stran, z toho 11 stran tvoří tabulkové i grafické přílohy, další přílohy jsou v elektronické podobě na přiloženém CD. Rozsah práce tedy lze považovat za standardní a odpovídající diplomové práci.

Dva aspekty předkládané práce však osobně nepovažuji za standardní, ale spíše nadstandardní – jednak je to zmíněná analýza na úrovni jednotlivých zemí Předlitavska a jejich vzájemné srovnání, což může významně přispět k prohloubení znalostí o demografickém vývoji, konkrétně úmrtnostních poměrech, a jeho regionálních specifikách v analyzovaném období. Druhým pozitivním rysem práce je i její hlubší metodické zaměření. To se projevilo ve svědomitém přístupu autorky především k přípravě analyzovaných dat a kontrole jejich kvality, ani provedená analýza nezůstala na úrovni základních ukazatelů, ale využívá i pokročilejších metod demografické analýzy, které jsou v rámci historické demografie relativně méně časté (mnohdy i vlivem datové náročnosti).

Text práce se zcela logicky člení do pěti na sebe navazujících kapitol včetně úvodu a závěru. Hned v úvodní kapitole je čtenář seznámen se základním cílem práce a stanovenými hypotézami, jejichž ověření vede k naplnění hlavního cíle. Obě hypotézy jsou založeny na prostudované literatuře a mají tedy logický podklad. Škoda, že hypotézy nejsou také více propojeny s volbou analytických metod (tedy zdůvodněním volby postupů analýzy). Vyhodnocení jsou pak obě v závěru práce na základě dosažených výsledků.

Druhá kapitola je věnována přehlednému popisu využití metodiky. U této práce lze považovat za klíčovou již samotnou přípravu dat pro následné výpočty, vč. důkladné kontroly kvality těchto dat. Z popisu užitého postupu je zřejmé, o jak náročný proces se jednalo, a že autorka k tomuto úkolu přistoupila svědomitě a pečlivě. Použité metody jsou v textu detailně popsány, výjimečně se objevují nepřesnosti, které však pravděpodobně představují jen nepřesný zápis, nikoli výpočet (např. výpočet hrubé míry úmrtnosti není součtem specifických měř, vzorec 9). Za vhodné považuji začlenění ilustrace struktury dat v Lexisově diagramu, který tak popis přípravy a rekonstrukce dat činí názornější. Osobně bych z druhé kapitoly osamostatnila její druhou část („Územní a časové vymezení“ analyzovaných populací) do samostatné kapitoly – jedná se již více o popis základních výsledků (např. analýzy kvality dat), než o popis metodiky. Považuji to však spíše za subjektivní pocit, nijak závažný pro celkové vnímání práce.

Třetí kapitolou autorka dokládá, že neopomněla ani uvedení relevantního kontextu k prováděným analýzám. Věnuje se obecně teoretickým přístupům i možným faktorům majícím vliv na demografický vývoj a úroveň úmrtnosti. V tomto ohledu pak blíže charakterizuje jednotlivé země Předlitavska z hlediska podílu populace žijící ve městech či zaměstnané v zemědělství a průmyslu. Na vhodných místech se pak na uvedená fakta text odvolává v následující analytické části.

Klíčovou je kapitola čtvrtá, představující výsledky provedené analýzy úmrtnosti. Některé z uváděných informací (standardizovaná míra úmrtnosti, kojenecká úmrtnost) jsou vhodně doplněny přehlednou grafickou prezentací výsledků, kartogramy – bohužel je autorka nevyužila i u dalších ukazatelů, kde by měly své místo (např. naděje dožití). Pozitivní je kritický přístup autorky k samotným výsledkům a jejich interpretaci, kdy si plně uvědomuje možná omezení daná kvalitou dat. Je škoda, že se nelze ubránit pocitu, že první část práce i čtvrté kapitoly je (navzdory detailnější a sofistikovanější analýze v části druhé) kvalitnější a precizněji zpracovaná.

Zajímavým doplněním úvodních výsledků je dekompozice hrubých měr úmrtnosti. U popisu výsledků jsou v textu zmiňovány rozdíly mezi roky 1881 a 1891, resp. roky 1891 a 1901, v uváděných grafech jsou však dekomponovány rozdíly jen mezi krajními roky studovaného období (tedy 1881 a 1911), v textu popisované výsledky tedy s uváděnými grafy a tabulkami ne vždy plně korespondují (z důvodu jiného časového vymezení), ovšem autorka neodkazuje na umístění detailnějších popisovaných výsledků. Lehce zmatečné (nikoli však přímo chybné) může být také zobrazení příspěvků k poklesu ukazatele jako kladných hodnot a příspěvků k nárůstu jako hodnot záporných (výsledkem jsou pak pro běžného čtenáře nepochybně matoucí vyjádření typu „*Vliv efektu věkové struktury byl většinou záporný, čímž působil protichůdně ke snižování hrubé míry úmrtnosti...*“, str. 59).

Dále jsou v rámci této kapitoly prezentovány výsledky spočtených úmrtnostních tabulek – ty poskytují praktický způsob popisu úmrtnostních poměrů jednotlivých zemí ve studovaném období (jsou obsaženy v příloze práce). Ovšem popis jednotlivých tabulkových funkcí (především pravděpodobnosti úmrtí, funkce dožívajících se přesného věku a funkce tabulkových zemřelých) je víceméně opakovaným popisem téhož, navíc hodnocení funkce dožívajících se přesného věku může být pro vyšší věkové skupiny až zavádějící, neboť hodnoty této funkce neodráží úmrtnost jen v popisované věkové skupině, ale i ve všech předchozích (což v textu není dostatečně zmíněno). Za relativně slabší lze považovat i interpretaci ukazatele počtu tabulkových zemřelých – jak jinak si vysvětlit např. tvrzení „...*v zemích, kde byly v dětském věku zjištěny spíše nižší počty zemřelých, docházelo ke kompenzaci vyšším počtem zemřelých ve vyšších kategoriích věku. Tento fakt byl pozorován jak u mužů, tak u žen.*“ (str. 76) – to je pouze konstatování obecné zákonitosti, která se potvrdit jednoduše musí, při správném výpočtu není možné, aby tento princip neplatil. Stejně jako tabulkový počet zemřelých v dokončeném věku 0 nutně musí korespondovat s kojeneckou úmrtností, což je také v textu až nadbytečně komentováno. Možná vlivem částečně nadbytečného a přitom rozsáhlého popisu vývoje tabulkových funkcí, kdy se ještě autorka snažila udržet i regionální rovinu analýzy, je komentář k dekompozicím změny naděje dožití již jen velmi stručný a v textu práce tak nemá významnou přidanou hodnotu, regionální specifika jsou již zmíněna jen velmi okrajově. Je to škoda, neboť tato část analýzy mohla být významným a přínosným vyústěním celé práce. K zobrazení příspěvků věkových kategorií ke změně naděje dožití navíc není zvolen nejvhodnější typ grafu.

Bohužel se autorka v textu neubráníla výskytu překlepů, které se v některých případech objevují i v udávání letopočtů a mohou tak být lehce matoucí (např. Tab. 4, str. 12, apod.). Osobně za rušivé v textu pak považuji užívání pouze zkratk jednotlivých ukazatelů a ne jejich názvů (např. „...*nejvyšší kú mezi zeměmi...*“, „...*ačkoli hmú těchto zemí...*“). Na druhou stranu, i přes několik zmíněných nedokonalostí či slabších částí práce (plynoucích pravděpodobně i z ambiciózního pojetí tématu, které někdy až naráželo na omezení rozsahu diplomové práce) je předkládaný text důkazem mimořádné pečlivosti autorky a její schopnosti vypořádat se s problematickými datovými zdroji, stejně jako jejího zájmu o zpracovávané téma. Předkládaná práce tak představuje jednoznačně kvalitní základ prací navazujících, např. doktorského projektu, který by poskytl dostatek prostoru pro komplexní pojetí tématu. **I proto tedy doporučuji předkládanou diplomovou práci přijmout k obhajobě.**

V Praze dne 21. srpna 2016

RNDr. Klára Hulíková Tesárková, Ph.D.
oponentka